

Sapiens. Stručné dějiny lidstva

YUVAL NOAH HARARI (HARARI, Yuval N. *Sapiens: stručné dějiny lidstva*. V nakladatelství Leda vydání třetí. Přeložila Anna PILÁTOVÁ. Voznice: Leda, 2018. ISBN 978-80-7335-569-2.)

- *Hodinová lekce k výuce o pravěku, určena pro středoškoláky, ale lze aplikovat i pro šikovné šestáky a primány.*
- *Učitel před hodinou nastříhá a pak rozdává do dvojic / nechá vybrat jeden úryvek z Harariho knihy.*
- *Žáci si přečtou a vyberou tři klíčová slova (sousloví).*
- *Na internetu vyhledají význam slov, kterým neporozuměli.*
- *Libovolná dvojice začne a přečte svá klíčová slova před tabulí. Zvednou se a půjdou si stoupnout vedle ti, kteří našli stejná/podobná klíčová slova. Pokračují postupně ve čtení a takto by se nakonec v řadě u tabule měli potkat všichni. (Pokud někdo zůstane sedět, přečte svá klíčová slova v lavici a diskutujeme nad tím, zda přece jen nějakou souvislost nenajdeme.)*
- *Vrátíme se zpátky do lavic a zkusíme si zahrát na kameloty – pouliční prodejce novin. Nejprve si opět ve dvojici pokusíme vymyslet co nejzajímavější (nejprovokativnější?) název „článku“, ze kterého máme ukázkou. A pak vyvoláváme nahlas (nejprve chvíli klidně jeden přes druhého, pak postupně).*
- *Na závěr hodiny každý shrne, co ho na Harariho textu nejvíce zaujalo, překvapilo, co by si ještě potřeboval ověřit.*
- *(Pokud zbyde čas, můžeme se pokusit o úvahu formou automatického psaní na téma: Byla zemědělská revoluce největším podvodem v dějinách?)*

Pravěcí lovci se stěhovali každý měsíc, každý týden a někdy i každý den a veškerý majetek si nesli na zádech. Neměli stěhovací vozy ani soumary, kteří by jim práci ulehčili. Museli si vystačit jen s tím nejnужnějším. Lze tedy předpokládat, že velká část jejich duševního, náboženského i citového života se obešla bez artefaktů. ... Hodnocení života pravěkých předků jen na základě hmotných nálezů je tudíž velmi zkreslující. Trochu přesnější obraz si můžeme udělat, když se podíváme na život dnešních kmenů lovců a sběračů. Ty můžeme studovat přímo antropologickým pozorováním. (s. 59)

...

Lidé se živil jen tím, co našli. Hledali termity, sbírali bobule, vykopávali hlízy, honili zajíce a lovíli bizony i mamuty, ale z hlediska získaných kalorií, výživy a surovin byl sběr plodů mnohem důležitější než lov. Nástroje byly na všechno prakticky stejné, hlavně oštěpy, pasti a hole na vyhrabávání hlíz. Důležitý byl i oděv, ale teprve když se Sapiens naučil vyrábět oblečení z kůží a kožešin, mohl proniknout do chladnějších oblastí a usadit se i za polárním kruhem. Člověk ale vždy hledal víc než jen potravu a suroviny. Chtěl objevovat a poznávat. Aby přežil, musel si umět podrobně představit půdorys svého území a znát zvyky zvířat i plodné období rostlin. (s. 65)

...

V dnešní vyspělé společnosti pracují lidé v průměru 40 až 45 hodin týdně a v rozvojovém světě dokonce 60 až 80 hodin. Naproti tomu i současní lovci a sběrači, kteří žijí ve velmi náročných přírodních podmínkách, jaké najdeme na poušti Kalahari, také pracují v průměru jen 35 až 45 hodin týdně. Loví přibližně každý třetí den, sběrem tráví 3 až 6 hodin denně, a pokud se nestane nic mimořádného, stačí to k obživě celé skupiny. Pravěcí lovci a sběrači, kteří žili na úrodnějších místech, než je dnešní Kalahari, dost možná trávili obstaráváním potravy a surovin ještě méně času. Měli také mnohem méně domácích prací, nemuseli mýt nádoby, luxovat koberce, leštit podlahy, měnit plenky ani platit účty. (s. 66)

Autorem materiálu a všech jeho částí, není-li uvedeno jinak, je Marcela Svejková.

Dostupné z Metodického portálu www.rvp.cz; ISSN 1802-4785.

Provozuje Národní pedagogický institut České republiky (NPI ČR).

...

Sběrem se většinou dá získat velmi kvalitní a vyvážená strava. Nemělo by to překvapit, vždyť jídelníček našich předků se po stovky tisíc let zakládal právě na volně rostoucích plodinách a lidské tělo se tomu přizpůsobilo. Nálezy zkamenělých koster ukazují, že pračlověk trpěl podvýživou nebo hladověním mnohem méně než pozdější zemědělci a byl i vyšší a zdravější. Průměrná délka života sice byla jen 30 až 40 let, ale snižovala ji hlavně dětská úmrtnost. Děti, které přežily první nebezpečná léta, měly slušnou naději, že se dožijí šedesátky, a mezi lovci se našli i osmdesátníci. (s. 67)

...

Kmenové společenství Ache žilo v paraguayské džungli až do šedesátých let dvacátého století. Z jeho svědectví si můžeme udělat představu takového způsobu života. Vážený člen kmene měl právo být pohřben s mladou dívkou, kterou museli zavraždit. Antropologové zaznamenali případ, kdy byl opuštěn muž ve středním věku, protože onemocněl a ostatním nestačil. Zanechali ho pod stromem, na němž už seděli supi připravení na hostinu. Všichni byli překvapeni, když se jejich druh uzdravil a dokonce ostatní dohonil. Byl ale pokryt ptáčími výkaly, proto se mu od té doby říkalo „Supí trus“. (s. 69)

...

Když se stará žena stala pro zbytek skupiny přítěží, jeden z mladších mužů se jí tiše přiblížil za záda a zabil ji úderem sekery do hlavy. Jeden z příslušníků kmene zvědavým antropologům o životě v pralese řekl: „Staré ženy jsem zabíjel často. Pobil jsem i své tety... Ženy se mne bály... Teď jsem kvůli těm bělochům polevil. Zabíjení neúčinných stařen bylo běžné.“ Když se dítě narodilo bez vlasů, bylo považováno za nevyvinuté a zlikvidováno. Jedna žena vzpomínala, jak její první holčičku připravili o život, protože muži nechtěli ve skupině další dívku. Jindy zase jeden z mužů zabil malého chlapce, protože „byl rozmrzelý a brečel“. Jiné dítě bylo pohřbeno zaživa, protože „vypadalo divně a ostatní děti se mu smály“. (s. 70)

...

V ruském Sungiru našli archeologové 30 000 let staré pohřebiště lovců mamutů. V jednom hrobě ležela kostra padesátiletého muže, kterou pokrývaly šňůrky korálků z mamutích klů v neuvěřitelném počtu kolem tří tisíc. Mrtvý muž měl klobouk ozdobený liščími zuby a na ruku dokonce dvacet pět náramků z mamutích klů. V ostatních hrobech z téže lokality bylo předmětů mnohem méně. Archeologové proto usoudili, že sungirští lovci mamutů žili v hierarchické společnosti a mrtvý muž byl náčelníkem tlupy, nebo dokonce celého kmene. Je totiž vysoce nepravděpodobné, že by takové množství pohřebních předmětů mohlo být dílem skupiny několika desítek osob. (s. 74)

...

Našel se však ještě zajímavější hrob, se dvěma kostrami pohřbenými hlavami k sobě. Jedna patřila chlapci ve věku 12 až 13 let, druhá dívce 9- až 10leté, která trpěla těžkou deformitou pánve. Chlapec byl pokryt 5 000 korálky z mamutích klů, jeho klobouk byl zdobený liščími zuby a na opasku bylo liščích zubů 250 (musely pocházet z alespoň šedesáti lišek). Dívku zdobilo dokonce 5 250 korálků. Kolem obou dětí bylo mnoho sošek i jiných předmětů z mamutích klů. Můžeme odhadovat, že zručnému řemeslníkovi trvala výroba jednoho korálku přibližně 45 minut. Když odhlédneme od ostatních předmětů, jen výroba 10 000 korálků, kterými byly děti pokryty, vyžadovala 7 500 hodin jemné a přesné práce, tedy přes tři roky života zručného řemeslníka! (s. 74)

...

Cesta našich dávných předků do Austrálie je jednou z největších událostí dějin. Je přinejmenším stejně významná jako Kolumbova plavba do Ameriky nebo let Apolla 11 na Měsíc. Člověk poprvé opustil afroasijský ekologický systém a stal se prvním velkým suchozemským savcem, kterému se podařilo vycestovat z afroasijské pevniny. V okamžiku, kdy první pravěký lovec vstoupil na australskou půdu, stanul na vrcholu potravinového řetězce a stal se nejnebezpečnějším druhem na Zemi. ... setkávali se s podivným světem neznámých tvorů, mezi něž patřil dvoumetrákový klokan, největší vačnatec a dravec kontinentu. Ze stromů na ně shlíželi koalové tak ohromní, že rozhodně nevypadali jako roztomilí plyšáci, po pláních se proháněl nelétavý pták dvakrát větší než dnešní pštros, v podrostu se plížily ještěrky podobné drakům i pětimetroví hadi a v lesích žil gigantický diprotodon, dvouapůltunový vombat. Kromě ptáků a plazů to byli samí vačnatci a stejně jako klokanům se jim rodila malá, bezmocná, nevyvinutá mláďata, která se živila mateřským mlékem v břišním vaku. Během několika tisíc let celá megafauna zmizela. Z dvaceti čtyř druhů australských zvířat vážících nad 50 kilogramů přežil pouze jeden... Byla to největší změna, jakou australská příroda zažila za miliony let. (s. 84)

...

V Tichém oceánu začala hlavní vlna vymírání druhů kolem roku 1 500 př. n. l., když polynéští zemědělci osídlili Šalamounovy ostrovy, Fidži a Novou Kaledonii. Přímo či nepřímo způsobili vyhynutí sta druhů ptáků, hmyzu, hlemýžďů a dalších místních obyvatel. Vlna smrti se pak postupně přesouvala na východ, na jih a na sever, do samého srdce Tichomoří. Cestou pohřbila jedinečnou faunu Tongy a Samoy (1 200 let př. n. l.), souostroví Markéz (rok 1 n. l.), Velikonočního ostrova, Cookových ostrovů, Havajských ostrovů (500 n. l.) a nakonec i ekologickou rozmanitost Nového Zélandu (1 200 n. l.). Podobné ekologické katastrofy se odehrály téměř na každém z tisíců ostrovů rozestých v Atlantském a Indickém oceánu, v Severním ledovém oceánu a ve Středozezemním moři. I na těch nejmenších ostrůvcích našli archeologové stopy přítomnosti ptáků, hmyzu a hlemýžďů, kteří tu žili po bezpočet generací a zmizeli, když se objevil první zemědělec. Až do našich časů uniklo pozornosti lidí jen pár velmi odlehlých ostrovů, kde fauna zůstala nedotčená. Slavným příkladem jsou Galapágy, kde až do 19. století žádní lidé nežili, takže se tu zachovala jedinečná fauna, včetně obřích želv...“ (s. 95)

...

Po dva a půl miliony let se lidé živilí sběrem rostlin a lovem zvířat, která žila a rozmnožovala se bez zásahu člověka. *Homo erectus*, *Homo ergaster* i neandrtálci sbírali divoce rostoucí fíky a lovili divoké ovce, aniž by se snažili o zachování jejich existence do budoucna. Nerozhodovali, kde fíkovník zakoření, na které louce by se ovce měly pást nebo který kozel oplodní kterou kozu. A po desítky tisíc let se zvířatům do života nepletl ani Sapiens. *Homo sapiens* se rozšířil z východní Afriky na Střední východ, do Evropy a do Asie, ale i nadále se živil sběrem divokých rostlin a lovem volně žijících zvířat. Proč by něco změnil, když mu takový způsob života poskytoval dobré živobytí? (s. 99)

...

Přibližně před 10 000 lety se ale vše od základů změnilo, když Sapiens začal ovlivňovat životy několika druhů živočichů a rostlin a věnoval jim takřka veškerý svůj čas. Od rozbřesku do setmění lidé seli, zalávali, pleli a vodili ovce na pastvu a brzy pochopili, že jim tato práce přinese víc ovoce, zrní a masa. Se zemědělskou revolucí se lidský život změnil k nepoznání. ... Dříve se předpokládalo, že zemědělství se šířilo z jediné oblasti na Středním východě. Dnes se vědci shodují, že zemědělství v ostatních částech světa nezačalo exportem z jednoho původního místa, ale vzniklo na několika místech nezávisle. Obyvatelé Střední Ameriky domestikovali kukuřici a fazole, aniž by něco věděli o pšenici a hrachu na Středním východě. Jihoameričané se naučili pěstovat brambory a chovat lamy, aniž by tušili, co se děje

v Mexiku nebo v Levantě, a čínští zemědělstí revolucionáři domestikovali rýži, proso a prasata bez ohledu na zbytek světa. (s. 100)

...

Zemědělská revoluce byla největší podvod v dějinách. ... Podívejme se na zemědělskou revoluci z pohledu pšenice. Před deseti tisíci lety byla jen jedním z mnoha divoce rostoucích druhů trávy a vyskytovala se jen v jedné malé oblasti Středního východu. Pak se takřka přes noc (během několika tisíc let) rozšířila po celém světě a stala se jednou z neúspěšnějších rostlin v dějinách naší planety. Na prérii amerického Středozápadu ještě před deseti tisíci lety nerostl jediný klas pšenice, a dnes ujedete stovky kilometrů a potkáváte málem jen ji. ... Pšenice člověka pěkně napálila. Zatímco ještě před deseti tisíci lety člověk vedl poměrně pohodlný život lovce a sběrače, najednou začal trávit čím dál více času kultivací pšenice a za několik tisíc let už na mnoha místech světa nedělal od rána do noci téměř nic jiného. (s. 103)

...

Pěstování pšenice je totiž náročné. Této obilnině nesvědčí kamení a oblázky, a tak Sapiens musel čistit pole. Pšenice se nerada dělí o prostor, vodu a živiny s jinými rostlinami, a proto museli muži a ženy trávit dlouhé hodiny pod žhnoucím sluncem pletím. Pšenici ohrožovaly různé nemoci a Sapiens se musel starat, aby ji nenapadli červi nebo sněť. Pšenice se nemohla bránit organismům, které ji rády požíraly, od králíků až po hejna kobylek, a tak ji Sapiens musel hlídat a chránit před vetřelci. Pšenice měla žízeň a bylo zapotřebí jí donést vodu z pramene nebo potoka. A měla i hlad, jenž člověka donutil, aby uchovával zvířecí výkaly a zlepšoval jimi půdu, na níž pak pšenice rostla. (s. 104)

...

Anatomie těla našeho Sapiens se nevyvinula pro takovou činnost. Je naprogramována ke šplhání na jabloně a běhání za gazelami, a ne k vybírání kamení a nošení věder s vodou. Cenu za to zaplatila naše páteř, kolena, krk a klenby chodidel. Analýza dávných koster ukazuje, že přechod k zemědělství přinesl celou řadu problémů, jako jsou vyhrězlé ploténky, artritida a kýla. Péče o obilí vyžadovala tolik času, že se lidé museli vedle svých políček trvale usadit, což od základů změnilo jejich život. Ne my jsme domestikovali pšenici – to ona zdomácnila nás. Slovo „domestikovat“ pochází z latinského *domus*, čili „dům“. A kdo žije v domech? Lidé, nikoli pšenice. Jak se ale pšenici podařilo přesvědčit člověka, aby vyměnil poměrně dobrý život za tak namáhavou existenci? Co mu nabídla na oplátku? Lepší stravu jistě ne, protože lidé jsou všežraví primáti, kterým vyhovuje strava rozmanitá. (s. 104)

...

Nic nenasvědčuje tomu, že by lidé byli postupem času chytřejší. Lovci a sběrači odkryli tajemství přírody dávno před nástupem zemědělské revoluce, protože jejich přežití záviselo na důkladné znalosti zvířat, která lovili, a rostlin, které sbírali. Změna životního stylu zdaleka nebyla počátkem nějaké zahálky a blahobytu, právě naopak, rolník měl namáhavější a méně uspokojivý život než jeho předci. Lovci a sběrači jedli zdravěji, pracovali méně hodin, jejich dny byly rozmanitější a zajímavější, méně je ohrožoval hlad i nemoci. Pěstitelé sice v potu tváře znásobili objem potravin, které mělo lidstvo k dispozici, ale to neznamená, že jedli zdravěji nebo měli více volného času. Naopak. Vyšší produkce způsobila demografickou explozi a vznik hýčkaných elit. Průměrný zemědělec pracoval déle než průměrný lovec a měl z toho menší užitek. Zemědělská revoluce byla největší podvod v dějinách. (s. 102)

...